

Cilvēku tirdzniecība: Psiholoģiskā piespiešana un izmeklēšanas intervija

Julia Korkman

VERVĒTĀJS BIEŽI IZMANTO manipulācijas, lai savus upurus sasaistītu ar tā dēvētajām "neredzamajām ķēdēm". Šādus, bieži vien smalkus un lielākoties psiholoģiskus paņēmienus, kā kontrolēt un manipulēt ar upuriem, krimināltiesību sistēmai ir grūti atklāt un pierādīt. Zinātniskajā literatūrā šai parādībai tiek lietoti tādi termini kā psiholoģiskā piespiešana, psiholoģiskā kontrole un piespiedu kontrole.

ŠAJĀ POLITIKAS IZKLĀSTĀ mēs lietojam terminu "psiholoģiskā piespiešana", jo tas ir plaši lietots literatūrā par cilvēku tirdzniecību. Šajā politikas pārskatā sniegts īss ieskats par psiholoģisko piespiešanu kā parādību, par to, kas zināms par šādas piespiešanas izmantošanu cilvēku tirdzniecības kontekstā, un par to, kā izmeklētāji var risināt psiholoģiskās piespiešanas jautājumu kriminālizmeklēšanas ietvaros.

Psiholoģiskā piespiešana kā parādība

PSIHOLOĢISKO PIESPIĒŠANU VEIDO kontrolējoša uzvedība, kuras mērķis ir padarīt personu atkarīgu un/vai pakļautu, izmantojot dažādas darbības, piemēram, funkcionāli izolējot personu no atbalsta personām, atņemot tai ikdienas vajadzības un pielietojot psiholoģisku un dažkārt arī cita veida vardarbību. Psiholoģiskā vardarbība jāuztver kā nepārtraukts, nebeidzams process, nevis kā atsevišķi notikumi. Turklāt šādas piespiedu darbības sekas jāvērtē kā kumulatīvas. Tas ir izaicinājums krimināltiesību sistēmai, kas lielākoties koncentrējas uz atsevišķu, unikālu nodarījumu un to seku identificēšanu.

PSIHOLOĢISKĀ KONTROLE VAR ietvert vardarbības izmantošanu, lai iebiedētu upurus un piespiedu viņus paklausīt. Tomēr vardarbība nav obligāti nepieciešama, lai piespiedu upuri pakļauties likumpārkāpēja gribai. Dažāda veida psiholoģiskā vardarbība un vardarbīga uzvedība, tostarp vardarbības draudi (vērsti ne tikai pret cietušo, bet arī pret viņam svarīgām personām), var izraisīt pastāvīgu baiļu stāvokli, kurā cietušais var kļūt arvien bezpalīdzīgāks un zaudēt savu ietekmi.

PSIHOLOĢISKĀ KONTROLE VAR ietvert arī pozitīvu saskarsmi. Mijiedarbība starp pozitīvu un negatīvu saskarsmi patiesībā var būt pat spēcīgāka nekā izteikti negatīvu stratēģiju pielietošana. Cilvēki pēc būtības ir sociāli un tiecas pēc sociālās saskarsmes. Ja vienīgais cilvēciskais kontakts ir ar likumpārkāpēju, cietušais var meklēt jebkādu pozitīvu saskarsmes formu un veidot ciešāku saikni, nekā to varētu radīt kontakts, kas balstīts tikai uz bailēm. Cietušais var sākt just līdzjūtību vai solidaritāti pret noziedznieku. Šī parādība attāli līdzinās tā sauktajam «Stokholmas sindromam», kas parasti nozīmē, ka nolaupīšanas upuris izjūt pozitīvas emocijas pret noziedznieka izdarītājiem un sāk ar tiem sadarboties. Šāda cietušā uzvedība, visticamāk, neatspoguļo patiesi pozitīvas un savstarpējas attiecības, bet var būt racionāla stratēģija, lai izdzīvotu konkrētajā situācijā.

Kas ir zināms par šādas kontroles izmantošanu saistībā ar cilvēku tirdzniecību?

NOZIEDZNIKĀS VAR VEIDOT attiecības ar upuri, uzdodoties par draugu, partneri vai kādu, ko var uzskatīt par vecāku. Cietušo riskam pakļauj iepriekšēja atrašanās neaizsargātā situācijā un vardarbīga pieredze, kā arī pozitīvu un uzticamu attiecību trūkums, un šo parādību dažkārt dēvē par traumatisku pieķeršanos. Cietušā un likumpārkāpēja saikne var saistīt upuri ar varmāku efektīvāk nekā draudu un vardarbības izpausmes. Sākotnēji "pozitīvā" saikne var būt izdzīvošanas instinkts, bet laika gaitā tā var mainīties uz sarežģītāku mijiedarbību. Attiecībās, kas balstās uz traumatisku pieķeršanos, pastāv nelīdzsvarots varas sadalījums, un noziedznieks pārmaiņus kontaktējas pozitīvi un negatīvi, cietušais ir pateicīgs par pozitīvo saskarsmi un vaino sevi par negatīvo saskarsmi, tādēļ, domājot par sevi un savu situāciju, cietušais pieņem noziedznieka perspektīvu.

UPURU IZOLĒŠANA PALIELINA viņu neaizsargātību pret likumpārkāpēju. Tā kā upuru iespējas ikdienā kontaktēties ar citiem cilvēkiem samazinās, viņi tiek ierobežoti fiziski un sociāli un kļūst vēl vairāk atkarīgi no likumpārkāpēja. Izolācija var nozīmēt pilnīgu norobežošanu no citiem kontaktiem, kas nav saistīti ar noziedznieku/-iem vai varmākām/izmantotājiem (piemēram, seksa pircējiem vai citiem klientiem), vai arī atrašanos tikai starp citiem līdzinātājiem, kuri ir noziedznieka sabiedrotie vai citādi neuzticami un tādējādi nespēj sniegt patiesu atbalstu vai veselīgāku sociālo saskarsmi. Praksē tas var samazināt visas iespējas upurim socializēties ārpus ekspluatācijas konteksta. Noziedznieki var nodrošināt šo norobežošanu, transportējot upurus visur, kur viņiem ir jādodas, lai pānāktu, ka viņi nevar brīvi socializēties, ierobežojot viņu sociālo plašsaziņas līdzekļu, tālrunu un citu saziņas līdzekļu lietošanu, kā arī nodrošinot, ka viņiem nav nekādu ekonomisko līdzekļu, lai patstāvīgi veiktu maksas darbības.

TĀ KĀ UPURI savas izcelsmes dēļ var nevēlēties izpaust informāciju un nesadarboties ar tiesībsargājošām iestādēm, iestādēm var būt grūti izprast cietušo nevēlēšanos sadarboties un izdarīt uz tām papildu spiedienu, kas var vēl vairāk palielināt upuru neuzticēšanos tiesībsargājošajām iestādēm un slīkto pieredzi darbā ar tām. Tāpēc, saskaroties ar iespējamiem cilvēku tirdzniecības upuriem, tiesībsargājošajām iestādēm ir jāsaprot, kādi faktori ietekmē upurus. Vēl viens faktors, kas krimināltiesību sistēmai jāņem vērā, ir tas, ka upuri var apzināties savu viktimizāciju tikai vēlāk un ne vienmēr jau viktimizācijas sākumā.

Psiholoģiskā piespiešana var izpausties šādi:

- **UPURA** vajadzību atņemšana, padarot viņu atkarīgu no varmākas;
- **UPURA** izolēšana un veselīgu cilvēcisko kontaktu ierobežošana;
- **PSIHOLOĢISKĀS** vardarbības izmantošana, piemēram, pazemošana un draudi;
- **FIZISKAS** un/vai seksuālas vardarbības pielietošana vai draudi to pielietot;
- **PAMĪŠUS** pozitīvas un negatīvas saskarsmes stratēģijas.

Izmeklēšanas intervijas ar cilvēku tirdzniecības upuriem

CILVĒKU TIRDZNICĪBAS UPURI var nevēlēties sniegt informāciju, un izmeklēšanas iestādes pret viņiem var izturēties skarbi vai ar neticību, kas, visticamāk, nelabvēlīgi ietekmēs pilnvērtīgai intervijai (liecināšanas) nepieciešamo saskarsmi. Nav daudz pētījumu par cilvēku tirdzniecības upuru intervēšanu izmeklēšanas nolūkos. Tomēr ir pārļiecināši pierādījumi par to, kā intervēt citas neaizsargātas grupas, un ir arī ļoti zināms, ka izmeklēšanas intervijās sniegtās informācijas kvalitāte lielā mērā ir atkarīga no izmeklētāja intervēšanas darba kvalitātes. Pirms tiek apkopoti papildu pētījumi, pagaidām ieteicams paļauties uz pierādījumos balstītas izmeklēšanas intervijas pamatprincipiem, savukārt turpmākajos pētījumos, cerams, tiks aplūkots, cik lielā mērā tie ir pielāgojami cilvēku tirdzniecības gadījumu izmeklēšanai. Lai gan cilvēku tirdzniecības gadījumos, visticamāk, ir spēkā tie paši pamatprincipi, kas paredz cieņpilnu attieksmi pret visiem upuriem, nepieciešamību nodibināt labu kontaktu, paļauties

uz atsaukšanu atmiņā, nevis atpazīšanu, kā arī ļaut upuriem runāt brīvā stāstījumā, šajā kontekstā ir svarīgi saprast dažas īpatnības.

VIENS NO SVARĪGĀKAJIEM uz pierādījumiem balstītas izmeklēšanas intervijas posmiem ir intervijas plānošana un sagatavošana, kurā intervētājiem jāiepazīst informācija par upura pagātņi, pastāvošajām aizdomām un, ja iespējams, upura zināšanām par izmeklēšanu. Gatavojoties intervijai, jāņem vērā arī iespējamās tulkošanas vajadzības, kā arī jānodrošina, ka tiek ņemts vērā cietušā valodas dialekts. Jāsazinās ar profesionālu tulku (vēlams reģistrētu tiesas tulku) un intervija jāplāno kopīgi. Kopīga plānošana var ietvert galveno apspriežamo tematu izpēti, iespējamās saziņas sarežģījumus (piemēram, noteiktu terminu trūkumu attiecīgajā valodā) un to, kā risināt iespējamās pārpratumus.

Izmeklēšanas intervijas posmi

SALĪDZINOT AR DAUDZĀM citām kriminālizmeklēšanām, cilvēku tirdzniecība bieži vien notiek nepārtrauktā notikumu virknē vai līdzīgu notikumu secībā. Tas ietekmē šīs pieredzes atsaukšanu atmiņā: Ja upuri kaut ko piedzīvo atkārtoti, viņiem var būt grūti atcerēties atsevišķus notikumus, bet drīzāk veidojas sava veida scenārija atmiņa, proti, atmiņa par to, kas parasti notiek.

TAS BŪTU JĀŅEM vērā izmeklēšanas intervijā, kur tiesas interesēs ir iegūt pēc iespējas vairāk informācijas par unikāliem notikumiem, izsverot to ar cilvēka atmiņas grūtībām nošķirt dažādas līdzīgas pieredzes.

Ieteikumi intervijām par atkārtotiem notikumiem:

- 1. IZMANTOJIET** vispārīgo "kas parasti notiek, kad..." UN konkrēto "kas notika vakar...", jo tas ļauj atcerēties dažāda veida atmiņas;
- 2. JAUTĀJIET**, vai kaut kas ir noticis vienu vai vairākas reizes;
- 3. ATZĪMĒJIET** konkrētus notikumus, piemēram, "pastāstiet, kad apmeklējāt personu X...";
- 4. JAUTĀJIET** par konkrētiem notikumiem - nesenākajiem, pirmajiem, tiem, kurus persona atceras vislabāk;
- 5. JAUTĀJIET** par atkārtotiem notikumiem jau intervijas izmēģinājuma posmā (epizodiskās atmiņas treniņš), tas ir īpaši ieteicams intervijās ar bērniem.

Intervijas tēmas, lai aplūkotu psiholoģiskās piespiešanas jautājumu

TĀ KĀ UPURI var neredzēt savus ierobežotos apstākļus un pat uzskatīt, ka labprātīgi paļaujas uz likumpārkāpējiem, un tā kā viņiem var būt nepārprotami aizliegts negatīvi runāt par saviem apstākļiem ar tiesībsargājošajām iestādēm, var nebūt ieteicams tieši jautāt, vai viņi tika "piespiesti" vai "ierobežoti".

TĀ VIETĀ INTERVĒTĀJIEM tiek ieteikts arī šajā gadījumā veikt interviju atvērto jautājumu veidā, maksimāli palielinot intervējamo sniegtās informācijas apjomu, lūdzot viņus pēc iespējas pilnīgāk aprakstīt savu situāciju.

Intervija par psiholoģisko piespiešanu - aplūkojamās tēmas:

Kontrole / brīvība

- **DRAUGI**, sabiedriskā dzīve ārpus mājām, saziņas līdzekļi;
- **TĀLRUŅA**, sociālo mediju lietošana (piekļuve / citu personu piekļuve);
- **BANKAS** kartes, nauda, algas, maksājumi;
- **KO** jūs varat darīt / nevarat darīt? / Kas notiktu, ja...;
- **KO** jūs darījāt, ja jums kaut kas bija nepieciešams / vajadzēja kaut ko iegādāties?

Pēc iespējas vairāk informācijas par ikdienas dzīvi, tipiskām dienām. Ikdienas rutīnas!

Dzīves apstākļi (sava istaba, sanitārie apstākļi, pārtika)

Attiecības

- **AR** aizdomās turamajiem / draugiem / ģimeni;
- **JAUTĀŠANA** par personām: "Pastāstiet man par...", "Kā jūs iepazīnāties, pozitīvās/negatīvās lietas (kas jums viņā patīk/nepatīk)?"
- **"VAI** ir kāds, kuram varat uzticēties / kam pastāstīt, ja rodas problēmas?"
- **"APRAKSTIET** kādu labu/sliktu dienu vai situāciju/pieredzi."

#ELECT THB

Enhanced Law Enforcement Cooperation and Training on Trafficking in Human Beings

PROJEKTA "STIPRINĀTA TIESĪSGARĢĀJOŠO IESTĀŽU SADARBĪBA UN PILNVEIDOTAS APMĀCĪBAS PAR CILVĒKU TIRDZNICĪBU" (ELECT-THB) mērķis ir uzlabot cilvēku tirdzniecības seksuālās un darbaspēka ekspluatācijas nolūkos atklāšanu un izmeklēšanu, kā arī stiprināt sadarbību starp tiesībsargājošajām iestādēm un citām iesaistītajām pusēm, lai to apkarotu Igaunijā, Latvijā un Somijā.

PROJEKTU FINANSĒ Eiropas Savienības Iekšējās drošības fonds – Policija Nr.101021497.

PUBLIKĀCIJAS SATURS atspoguļo tikai autora viedokli, par ko atbildību uzņemas tikai viņš/viņa. Eiropas Komisija neuzņemas nekādu atbildību par tajā ietvertās informācijas iespējamo izmantošanu.

Atsauces

- Bassil, N. C.** (2019). Coercive control in long term sex trafficking relationships: Using exhaustion to control victims. City University of New York John Jay College of Criminal Justice.
- Brubacher, S. P., Powell, M. B., & Roberts, K. P.** (2014). Recommendations for interviewing children about repeated experiences. Psychology, Public Policy, and Law.
- Hagan, E., Raghavan, C. & Doychak, K.** (2021). Functional isolation: Understanding Isolation in Trafficking Survivors. Sexual abuse.
- Hopper, E., & Hidalgo, J.** (2006). Invisible chains: Psychological coercion of human trafficking victims. Intercultural Hum. Rts. L. Rev. 1, 185.
- Robinson, A. L., Myhill, A., & Wire, J.** (2018). Practitioner (mis)understandings of coercive control in England and Wales. Criminology & Criminal Justice.
- Lavoie, J., Dickerson, K. L., Redlich, A. D., & Quas, J. A.** (2019). Overcoming disclosure reluctance in youth victims of sex trafficking: New directions for research, policy, and practice. Psychology, Public Policy, and Law.
- "Mendez principles":** Principles on effective interviewing for investigations and information gathering. May 2021.
- Murphy, J.** (2022). Combating the 'myth of physical restraint' in human trafficking and modern slavery trials heard in the Crown Court. The International Journal of Evidence & Proof.
- Cordisco-Steele, L.** (2019). Adapted Forensic Interview Protocol for Children and Adolescents when Exploitation and/or Trafficking is Suspected. National Children's Advocacy Center.
- Vredeveltdt, A., Given-Wilson, Z. & Memon, A.** (2023). Culture, trauma, and memory in investigative interviews. Psychology, Crime & Law.
- Wilson, L.** (2020). Lost in interpretation: the function of role, question strategies, and emotion in interpreter-assisted investigative interviews. PhD thesis.